

тиції у виробництво основного інвестора в ринковій економіці – домогосподарств. Усі намагалися перевести свої заощадження і поточні заробітки в долари США чи іншу стабільну валюту. Ціни на деякі коштовні товари почали встановлюватися в іноземній валюті. Вона також використовувалася при проведенні товарних та розрахункових операцій великих розмірів. Така доларизація національної економіки призвела до витіснення купоно-карбованця на другий план. Довго так не могло тривати і з 1 серпня 1995 р. іноземна валюта була заборонена як засіб платежу на території України. Це була одна з перших спроб стабілізувати становище.

19 номіналів купоно-карбованців майже 5 років виконували в Україні функцію засобу обігу і платежу. Вони прийняли на себе весь удар перехідної економіки. Гіперінфляція, що була спричинена лібералізацією цін, дефіцитом бюджету, спадом виробництва, скороченням зовнішньоторговельного обігу, призвела до складної економічної та соціальної ситуації в суспільстві.

Література

1. **Василик О.Д.** Грошова реформа як метод фінансової стабілізації// Фінанси України. – 1996, № 7. – С. 15.
2. **Гроші в Україні:** факти і документи/ М. Дмитрієнко, В. Ющенко, В. Литвин, О. Яковлева. – К.: Фінанси і статистика, 1998. – С. 111.
3. **Петрик О.** Історія монетарного розвитку в Україні// Вісник НБУ. – 2007, № 1. – С. 2-16.

УДК 330.142.26+658.4 Ст. викл. Р.С. Сорока, канд. екон. наук – Львівська КА ОБІГОВИЙ КАПІТАЛ: ГЕНЕЗИС, СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ

Розглядається економічна суть обігового капіталу торговельних підприємств. На основі критичного аналізу поглядів, які стосуються суті обігового капіталу запропоноване власне його визначення. Висвітлюються функції обігового капіталу.

Senior teacher R.S. Soroka – L'viv commercial academy

The turnover capital: evolution, sense and functions

The economic sense of the turnover capital is considered in this article. Its namely definition is proposed on the basis of the critical analysis of the view on the sense of the turnover capital. The functional of the turnover capital are presented in this article.

Для здійснення господарської діяльності підприємства повинні використовувати основний і обіговий капітали. В основу класифікації цих капіталів покладено їх економічний зміст і особливості кругообігу. Основний та обіговий капітал торгівлі має сприяти виконанню її основного завдання по найбільш повному задоволенні потреб споживачів шляхом надання їм можливості купівлі необхідних товарів за кількістю, якістю та асортиментом.

Не зважаючи на те, що питанням сутності, організації та особливостям кругообігу обігового капіталу присвячено багато різноманітних наукових праць, до теперішнього часу відсутнє єдине визначення обігового капіталу. Це помітно ускладнює подальший розвиток не тільки теоретичних засад, а й практики формування та використання обігового капіталу.

Відсутність єдиної думки щодо суті обігового капіталу зумовлено, головним чином, неоднозначністю визначення поняття "капітал", одним із різ-

новидів якого є обіговий капітал. Торкнемося цього питання докладніше, що допоможе підійти до визначення поняття "обіговий капітал", ґрунтовніше розібратися в його суті та понятійному апараті.

Значний інтерес викликає визначення капіталу визначних економістів А. Сміта, А. Маршалла, Дж. С. Мілля, які капітал вважають формою багатства, яка ототожнюється з сукупністю засобів виробництва. А. Сміт вважав, що "капітал – це запас, що використовується для господарських потреб і приносить дохід [1, с. 239]. За визначенням Дж. С. Мілля "капітал – це попередньо нагромаджений запас продуктів минулої праці"[1, с. 240]. А. Маршалл під терміном "капітал" розуміє сукупність речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безкоштовними дарунками природи [2, с. 234].

Заслужують на увагу висновки П. Самюельсона і В. Нордгауза в галузі теорії капіталу. Досліджуючи суть капіталу, вони стверджують, що капітал є один з тріади продуктивних факторів виробництва, що поряд з працею і землею приносить дохід. Капітал складається з вироблених товарів тривалого користування, які використовуються у виробництві [3, с. 376].

На противагу цим положенням у економічній літературі існує погляд, згідно з яким капітал ототожнюється з грошовою формою, з коштами та з ресурсами. Так, у "Экономической энциклопедии" наведено таке визначення: "Капітал – це те, що здатне приносити дохід, або ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг, джерело, що вкладене у справу і функціонує у вигляді засобів виробництва" [4, с. 271]. Й. Шумпетер стверджував, що "капітал – це торба грошей та інших платіжних засобів, що в будь-який момент можуть бути надані в розпорядження підприємцеві"[5, с. 239].

Поняття "капітал" багатозначне. Воно може розглядатися у теоретичному і прикладному аспекті. Теоретичний аспект: капітал – це специфічна економічна категорія, яка в економічній теорії визначається як вартість, що приносить додану вартість (прибуток). Щодо прикладного аспекту, то виділяють дві основні концепції капіталу:

- фінансова природа капіталу, яка базується на абстрагуванні від предметно-речової структури активу балансу, – домінанта пасиву.
- предметно-речової природи капіталу, який визначається як сукупність певних матеріальних і нематеріальних цінностей, – домінанта активу.

У практиці фінансового аналізу поняття "капітал" характеризується кількома показниками. Одним із них є показник загального капіталу – це підсумок балансу, який із одного боку, показує загальну суму засобів, що її має у своєму розпорядженні підприємство (актив), а з іншого – суму джерел утворення цих засобів (пасив). Цей показник капіталу найближче стоїть до теоретичного аспекту сутності капіталу (вартість, що приносить додану вартість, оскільки від самого початку використання засобів передбачає отримання додаткової вартості (прибутку)).

Сказане дає можливість зробити деякі висновки, які складуть основу підходу до розгляду сутності обігового капіталу.

По-перше, поняття "капітал" багатозначне, відображає різні аспекти реалізації цієї економічної категорії. По-друге, капітал визначається як одна з

форм багатства, до того ж така, що використовується для задоволення не тільки поточних, скільки майбутніх потреб. По-третє, капітал може функціонувати не тільки в продуктивній і товарній формах, а й у грошовій. По-четверте, важливим у характеристиці капіталу є те, що він розглядається як запас уречевлених засобів виробництва, як нагромаджене багатство, що створює необхідні умови для операційного процесу і використовується з метою отримання прибутку. Проте отримання прибутку передбачає використання не тільки матеріальних, але і людських чинників виробництва. По-п'яте, деякі з названих вище підходів до визначення капіталу дещо однобічні, оскільки пов'язують його з матеріально-уречевленою формою. При цьому розрізняють основний капітал (засоби виробництва) і обіговий капітал (предмети праці). Водночас капітал має вартісну (грошову) форму, у якій стираються специфічні ознаки дійсних чинників виробництва. Власне тут капітал виступає в найабстрактнішій функціональній формі, його втіленням стають гроші як капітал, гроші як носій самозростаючої вартості. Грошовий капітал призначається для придбання чинників виробництва, забезпечення безперервності руху капіталу в сферах виробництва та обігу. По-шосте, необхідно виокремлювати поняття "капітал" на макроекономічному і мікроекономічному рівнях. По-сьоме, капітал, як будь-яка економічна категорія, має не тільки матеріально-речовий зміст, а й суспільну форму. Якщо дотримуватися такого підходу, то капітал охоплює також виробничі відносини, які складаються в процесі виробництва між людьми. Різні складові капіталу відіграють неоднакову роль у створенні вартості та додаткової вартості. Одна частина авансується на придбання засобів виробництва, є незмінною й переноситься конкретною працею на новостворений продукт і називається постійним капіталом. Його речова форма бере участь у процесі праці чинником виробництва, споживання вартостей, але не створює додаткової вартості. Інша частина, яка авансується на придбання робочої сили, змінює свою вартість у процесі виробництва, має назву змінного капіталу. Лише він збільшує первісну вартість, тобто не тільки відтворює власний еквівалент, а й створює додаткову вартість.

Необхідно зазначити, що в радянській спеціальній економічній літературі така категорія як "обіговий капітал" була відсутня. Це було пов'язано з тим, що капітал був характерний тільки для капіталістичного суспільства, а в Радянському Союзі таке поняття не використовувалося. На практиці використовувався такий термін як "обіговые средства", який українські економісти трактували по-різному – одні вважали, що це є обігові засоби, а інші – обігові кошти.

Значний вклад у розроблення суті обігових засобів і обігових коштів внесли Васирик О.Д., Поддєрьогін А.М., Бланк І.О., Павлова Л.М., Біла О.Г. і ін. За визначенням О. Білої, обігові засоби – це обігові активи організацій і підприємств, а капітал авансований на формування обігових засобів (обігові виробничі фонди і фонди обігу), становить обігові кошти [6, с. 117].

За висловом Л. Павлової, обігові засоби – це вартісна оцінка сукупності матеріально-речових цінностей, які використовуються як предмети праці і які діють в натуральній формі, як правило, протягом одного виробничого циклу [7, с. 406]. Деякі економісти ототожнюють поняття "обіговий капітал" з поняттям "обігові кошти": "... обіговий капітал (обігові кошти), – зазнача-

ється в підручнику А. Поддєрьогіна "Фінанси підприємств", – це кошти, авансовані в обігові виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції і отримання прибутку"[8, с. 144]. О. Василик вважає, що обігові кошти – це "грошові засоби, авансовані в обігові виробничі фонди і фонди обігу" [9, с. 246].

Більшість економістів визначають категорію обігових засобів як грошовий вираз сукупності обігових фондів і фондів обігу. Ми погоджуємося з тим, що визначення є правильним в своїй основі, але все ж таки потребує ряду уточнень. Як показав аналіз літературних джерел, суперечності виникають з приводу того, що обігові активи поділяють на дві частини – обігові виробничі фонди і фонди обігу, а не розглядають як єдину економічну категорію.

Обігові засоби є єдиною сукупною масою вартості, яка є в різних функціональних формах у ході кругообігу. У ході відтворення вони виконують різні функції і тому залежно від цього набирають різних функціональних форм – або обігових фондів, або фондів обігу, – але не можна плутати обігові фонди із фондами обігу. Ця відмінність має принципове значення при дослідженні функціонування обігових засобів торговельного підприємства та виявленні резервів стосовно підвищення ефективності їх використання.

Наведені визначення є досить однобічними – вони акцентують увагу тільки однієї грані обігового капіталу і відносять його або до активів або до пасивів. Через відсутність у працях цих економістів визначення поняття "капітал" ми не можемо з'ясувати, що вони розуміють під обіговим капіталом – обігові активи чи джерела їх формування.

В умовах трансформації економіки України розвивається і по-новому інтерпретується економічна суть обігового капіталу.

Найчастіше у вітчизняній і російській економічній літературі, яка видана після 1990 р., можна зустріти два визначення обігового капіталу, який з одного боку ототожнюється з обіговими засобами, поточними (короткостроковими, мобільними) активами, які "є грошовими коштами або можуть бути перетвореними в них протягом року або одного виробничо-комерційного циклу"[10, с. 3; 11, с. 268]. Таке формулювання обігового капіталу пов'язує його тільки з матеріально-уречевленою формою, з активами, зовсім не акцентуючи уваги на його вартісній формі, що відповідно не розкриває економічної природи даної категорії.

Р. Валеви́ч під обіговим капіталом розуміє "...суму всіх поточних активів, які відображено в бухгалтерському балансі тільки тих підприємств, які засновані на недержавній формі власності"[12, с. 302]. Це визначення поряд із зазначеним вище недоліком невірно сформульоване через те, що тут робиться поділ на форми власності. Адже незалежно від форми власності підприємство володіє певним обсягом обігового капіталу, а різниця тільки в деяких особливостях формування фінансових ресурсів.

На противагу цьому, досить часто в економічній літературі обіговий капітал трактується як "сукупність фінансових ресурсів підприємства, необхідних для формування й забезпечення кругообігу виробничих обігових фондів і фондів обігу", "як частина капіталу підприємства, вкладеного в його поточні активи" [13, с. 78], тобто як обігові кошти.

В закордонній літературі досить рідко можна знайти визначення обігового капіталу, який іноді називається загальним (валовим) обіговим капіталом і належить до поточних активів. Окремі автори визначають обіговий капітал як обігові активи за мінусом короткострокових зобов'язань. Але ж у такий спосіб дається визначення власного (чистого) обігового капіталу. Прихильники даної точки зору є і серед українських учених. Свої погляди вони аргументують наступним: обігові кошти формуються не тільки за рахунок власних, але і за рахунок позикових коштів, тоді як обіговий капітал формується винятково за рахунок власних коштів. На наш погляд, з таким підходом важко погодитися, оскільки в цьому випадку знаходить висвітлення тільки частина обігового капіталу підприємства, що в українській практиці прийнято називати "власними обіговими коштами", чи "чистим обіговим капіталом". Відповідно до іншої закордонної точки зору обіговим капіталом називаються "активи, що можуть бути перетворені в готівку протягом одного року" [14, с. 222]. Таке формулювання, на нашу думку, є занадто невизначеним, оскільки не відбиває сутності досліджуваної категорії. Попри це, напрацювання зарубіжних дослідників у галузі обігового капіталу відрізняються більш конкретним, прикладним характером, пов'язаним із визначенням базових рівнів для кожної категорії поточних активів і того, як ці активи будуть фінансуватися.

Враховуючи зазначене вище вважаємо, що визначення обігового капіталу як самостійної економічної категорії повинно розкривати його соціально-економічний зміст та ту роль, яку він виконує в процесі відтворення. Крім цього, при з'ясуванні сутності даної категорії виникає наступне питання: що вважати обіговим капіталом – обігові активи чи обігові (кошти) інвестиції? Що буде об'єктом аналізу? Виходячи із трактувань класиків політекономії, які визначають капітал як певну суму грошей, що повинні забезпечити їх власнику прибуток, тобто гроші як носій самозростаючої вартості, яка формується тільки внаслідок вкладення цих коштів в активи, адже самі собою гроші не здатні в нерухомому стані приносити дохід – тоді вони будуть виступати як торба грошей, ми будемо розглядати обіговий капітал як двоїстий фактор.

З нашої точки зору, початково обіговий капітал завжди виступає фінансовими ресурсами, тобто інвестиція або джерело утворення, але ж ці фінансові ресурси повинні бути десь розміщеними (авансованими). Характер розміщення інвестованого у процес торговельної діяльності капіталу відображають обігові активи. Саме в єдності двох сторін обігового капіталу – його матеріально-речового змісту і вартісної форми – розкривається глибинна суть цієї категорії.

Таким чином, запропоноване нами визначення обігового капіталу може бути сформульоване так: обіговий капітал – це фінансові ресурси торговельних підприємств, авансовані ними на формування обігових активів з метою отримання прибутку, що можуть бути перетворені в кошти протягом одного року або одного операційного циклу та знаходяться в постійному кругообігові і забезпечують безперервність процесу реалізації товарів. Тобто, обіговий капітал виступає як єдина сукупна маса вартості, яка охоплює як обігові активи, так і обігові інвестиції.

Таке визначення обігового капіталу розв'язує суперечності щодо його суті. Адже, у запропонованому визначенні стираються ознаки між матеріально-речовою і вартісною його формою, між теоретичним і прикладним аспектом сутності обігового капіталу – важко заперечити, що обіговий капітал – це вартість, яка повинна приносити додаткову вартість, що, відповідно, вимагає її вкладення в предмети праці з метою отримання прибутку.

Достовірність нашого твердження підтверджується і в економічній літературі. Не так конкретно, але дуже подібно трактує поняття обіговий капітал у своєму підручнику Є. Брігхем. У його роботі знаходимо таке визначення: "Обіговий капітал – інвестиція фірми у короткострокові активи – готівку, ліквідні цінні папери, товарно-матеріальні запаси і рахунки дебіторської заборгованості" [15, с. 734].

Щодо об'єкта аналізу необхідно зазначити, що пошук шляхів удосконалення управління обіговим капіталом повинен включати два напрями аналізу: аналіз обігових активів та аналіз обігових інвестицій. Тобто політика управління обіговим капіталом повинна полягати не тільки у визначенні обсягів кожного виду обігових активів, а також і у тому, як ці обігові активи будуть фінансуватися.

Сутність обігового капіталу, як і кожної економічної категорії, найбільш повно виражається в його функціях. З цього приводу також немає єдиної думки. Зокрема, І. Зятковський та Г. Кірейцев вважають специфічною функцією обігового капіталу розрахункову функцію [16, с. 123; 17, с. 105]. У дійсності обіговий капітал у грошовій формі використовується для оплати матеріальних цінностей, але тільки на стадії кругообігу Г-Т. Зміст обігового капіталу не можна також обмежувати розподільчими відносинами, пов'язаними здебільшого з утворенням джерел формування обігового капіталу підприємства. Власне тут також відбувається ототожнення обігового капіталу з грошовою масою, а його обігу – з безготівковим. Крім цього, зведення обігового капіталу тільки до однієї форми його руху – грошової, власне кажучи, ігнорує важливе розходження між загальною вартістю обігового капіталу і тією його частиною, що знаходиться безпосередньо у формі товарних запасів.

Називаються також й інші функції, однак дослідження змісту кругообігу й обігу авансованої вартості в процесі розширеного відтворення, а також ролі обігового капіталу в здійсненні цього процесу дають змогу виділити дві його економічні функції, що за змістом можуть бути об'єднані в єдину – *відтворювальну*.

- забезпечення неперервності торговельно-комерційного процесу.
- економічний вплив на цей процес.

Розглянемо зміст першої функції. Щодо обігового капіталу можна сказати, що тільки послідовність його кругообігів, тобто обіг, створює об'єктивну можливість безперервності процесу реалізації товарів. Таким чином, для виконання обіговим капіталом цієї функції необхідно, по-перше, щоб його рух у ході кожного кругообігу був безперервним і, по-друге, щоб ці кругообіги переходили в єдиний обіг. У першому випадку безперервність процесу реалізації забезпечується авансуванням вартості в грошовій формі і

її подальшому русі через зміну функціональних форм. У другому випадку "перехід" вартості, що вивільнилася з закінченням одного кругообігу, в інший кругообіг визначається здатністю грошової форми вартості бути знову авансованою. Здійснюється цей перехід через фінансово-кредитний механізм.

На першій стадії авансування вартості – при формуванні обігового капіталу – останній поділяється за джерелами засобів. Надалі безперервність ходу реалізації товарів забезпечується рухом обігового капіталу загалом, незалежно від джерел формування. Тому зміст першої функції обігового капіталу можна сформулювати так: обіговий капітал як форма руху авансованої вартості визначає безперервність процесу реалізації товарів, а безперервність обігу самого обігового капіталу забезпечується через фінансово-кредитний механізм (з утворенням цілої системи джерел формування обігового капіталу).

Друга функція обігового капіталу полягає в його економічному впливі на торговельно-комерційний процес. Вплив обігового капіталу на торговельно-комерційний процес і його ефективність полягає не тільки в наявності у підприємства обігового капіталу, але й в тому, яким чином цей обіговий капітал організований.

Функції обігового капіталу виявляються одночасно. При цьому варто враховувати, що функція забезпечення безперервності обігу виступає тільки як абстрактна можливість забезпечення безперервності реалізації товарів, а реалізує цю можливість насправді функція економічного стимулювання реалізації товарів. Між функціями обігового капіталу існує і зворотна залежність. Економічне стимулювання реалізації товарів повинне бути спрямоване на забезпечення безупинного процесу кругообігу вартості, до того ж процесу (при незмінних умовах), який щораз прискорюється. Зі зміною маси авансованої вартості і швидкості її кругообігу обов'язково змінюються і параметри діяльності.

Запропоновані нами узагальнення і розроблені нові підходи на основі критичного аналізу поглядів на визначення суті та функцій обігового капіталу можуть бути використані при розробці загальних засад політики управління обіговим капіталом, що є перспективним напрямом даного дослідження.

Література

1. **Основи економічної теорії:** політекономічний аспект: Підручник/ За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. – К.: Вища шк.; Знання, 1997. – 743 с.
2. **Маршалл А.** Принципы экономической науки: В 5 т, т. 3. – М.: Прогресс, 1993. – 351 с.
3. **Семюельсон П.А., Нордгауз В.Д.** Микроэкономика: Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 676 с.
4. **Экономическая энциклопедия/ Гл. ред. Л.И. Абалкин.** – М.: Экономика, 1999. – 1055 с.
5. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – 528 с.
6. **Біла О.Г., Косаріна В.П., Мельник С.І., Мосціховська О.І.** Фінанси підприємств і організацій споживчої кооперації/ За ред. О.Г. Білої/ Підручник для студентів кооперативних навчальних закладів. – К.: НМЦ "Укоопосвіта", 1999. – 520 с.
7. **Павлова Л.Н.** Финансы предприятий. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 639 с.
8. **Фінанси підприємств:** Підручник/ За ред. проф. А.М. Поддєрьогіна. 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с.
9. **Василик О.Д.** Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.
10. **Пыжинский Я.И.** Финансовый аспект управления обіговими средствами предприятия. – Донецк: ІЭП НАН України, 1998. – 37 с.
11. **Ковалев В.В.** Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 512 с.

12. Валеви́ч Р.П., Давы́дова Г.А. Экономика торгового предприятия. Минск, 1996. – 365 с.
13. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Финансы предприятий. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 343 с.
14. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами/ Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 801 с.
15. Брі́гхем Є.Ф. Основы фінансового менеджменту: Підручник: Пер. з англ. – К.: Молодь, 1997. – 1000 с.
16. Зятковський І.В. Фінанси підприємств: Навч. пос. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Кондор, 2003. – 364 с.
17. Фінанси підприємств: Навч. пос.: курс лекцій/ За ред. д-р екон. наук, проф. ГГ. Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 268 с.

УДК 339.13 *Аспір. Н.С. Тимоши́к – Тернопільський ДТУ ім. Івана Пулюя*

ПОЗИЦІЇ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В МАРКЕТИНГОВОМУ КОМПЛЕКСІ

Досліджуються можливості адаптації цінової політики до ринку. Здійснено спробу обґрунтувати причини зміни цін та їх вплив на економічну діяльність підприємства.

Ключові слова: ціна, цінова політика, кон'юнктура ринку, коригування цін.

*Assist. prof. N.S. Tymoshyk – Ternopil State Technical
University named after Ivan Puluj*

Position of an enterprise's price policy in the marketing complex

There have been searched potentialities of price policy adaptation to the market. There has been made an attempt to ground reasons for price change and its influence on an enterprise's economic activity.

Keywords: price, price policy, market opportunities, price adjustment

В сучасних умовах роль цінової політики постійно зростає. По перше, підприємство залежно від кон'юнктури ринку та характеру впливу маркетингового середовища має можливість формувати такий рівень цін на продукцію, при якому зможе одержувати запланований обсяг прибутку та вирішувати інші стратегічні та тактичні завдання. По-друге, як один з ефективних засобів завоювання споживача в конкурентній боротьбі, правильна або помилкова цінова політика справляє відповідно позитивний або негативний вплив на весь процес реалізації продукції на ринку.

Залежно від аспектів дослідження проблеми ринкового ціноутворення в економічній літературі існує багато підходів до визначення поняття цінової політики підприємства. Одні автори, досліджуючи ринкове ціноутворення в умовах маркетингу, акцентують увагу на даному понятті, але не дають йому чітко окресленого визначення [2, 3]. Інші автори при дослідженні процесу ціноутворення на підприємстві користуються чітко визначеним поняттям цінової політики. Деякі з них характеризують як комплекс заходів ціноутворення з метою задоволення потреб споживачів та отримання прибутку підприємством при реалізації продукції [1], другі – як процес установа́лення ціни на продукцію з урахуванням змін кон'юнктури ринку [4], а треті – як загальні принципи, яких підприємство повинно дотримуватись при встановленні ціни на свою продукцію [5].